

Mövzu: Müqayisəli hüquqşünaslıq və Avropa hüququ

PLAN

GİRİŞ

- 1. Avropa hüququnun yaranması və inkişafı.**
- 2. Avropa hüququnun məzmunu və xüsusiyyətləri.**

NƏTİCƏ

Ə D Ə B İ Y Y A T:

1. “Müasir hüquq sistemləri”. Polis Akademiyası, Bakı-2014.
2. L.H.Hüseynov. «Beynəlxalq hüquq». Dərslik. Bakı, 2000.
3. İ.Balayev. «Beynəlxalq hüquq». Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 2000.
4. Ə. Həsənov. Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti. Dərslik. Bakı, 2005.
5. İnsan hüquqları jurnalı №1. Bakı, 1998.
6. “İnsan hüquqları haqqında” Ümumi Bəyannamə. 1948-ci il
7. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2005.
8. Z. Əsgərov. Konstitusiya hüququ. Dərslik. Bakı, 2001.
9. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, 2007.

SUAL 1. AVROPA HÜQUQUNUN YARANMASI VƏ İNKİŞAFI.

Hüquq Avropa sivilizasiyasının təşəkkülü və inkişafında mühüm rol oynamışdır. Avropa hüququnun tarixi – Dünya Avropa regionunda yayılan hüquq institutları, norma və ideyalarının tarixidir. Avropa hüququnun tarixi yolu adətən qəbul olunduğu kimi yunan-roma epoxası ilə müşahidə olunur. Bu öz əsasını daha qədim zamanlardan götürmüşdür və sonradan dəyişikliklərə uğrayaraq təkmilləşmiş və tədricən müasir modelinə çevrilmişdir.

Orta əsrlərdə Avropa hüquq qaydasının əsası qoyulmuşdur. Hüquq texnikasının inkişafı sayəsində bu dövrdə hüquq qanunvericilik və hüquq təcrübəsi nəzarət vasitəsi ilə idarəçiliyin daha dəqiq aləti kimi çıxış etdi. Orta əsrlərin sonuna əməyin bölgüsü və birgə işin təşkili üçün daha effektivli şərait yaradılıb. Bununla da, Yeni dövrün əvvəlinə ictimai qayda sahəsində təbii-elmi və texniki tərəqqiyə şərait yaranmışdır.

Avropa hüququ – yeni hüquqi fenomen kimi XX əsrin II yarısında yaranmışdır. «Avropa hüququ» anlayışı bütün Avropa təşkilatlarının hüququnu əhatə edir. Bura aiddir, Avropa Şurası (1949), Şimali Atlantika müqaviləsi təşkilatı (NATO), Avropa təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı (ATƏT), Avropa İttifaqı (Aİ).

Avropa hüququ dedikdə, Aİ hüququ başa düşülür. Bunların əsasında 1950-ci il Paris, 1957-ci il Roma, 1965-ci il Brüssel, həmçinin 1992-ci il **Maactrixt** və 1997-ci il Amsterdam müqavilələri durur. Burada söhbət xüsusi hüquq haqqında gedir. Bura eyni zamanda milli hüquq və daxili hüququn əlamətləri aiddir, hansı ki, Aİ bütün ölkələrdə tətbiq olunur. Bu klassik beynəlxalq hüquqdan fərqlənir. Belə ki, Aİ üzv dövlətlərin hüququna inteqrasiya əsasında muxtar beynəlxalq hüquqi rejim yaradılıb. Nəticədə bu hüquq bu dövlətlərin siyasi rəhbərləri və məhkəmə orqanları tərəfindən bilavasitə tətbiq olunur.

Avropa hüququ müəyyən hüquq normalarının məcmusu kimi, özünün xarakterik əlamətləri, sistemi olan xüsusi hüquq fənninə çevrildi.

İNSAN HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİNİN AVROPA SİSTEMİ

İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsi qəbul olunduqdan sonra beynəlxalq ictimaiyyət qarşısında duran ən ciddi problemlərdən biri də bəyannamədə əks olunmuş hüquq və azadlıqların konkret mexanizmlərini özündə əks etdirən və ölkələr üzərinə öhdəliklər qoya biləcək universal sənədlərin hazırlanması idi.

BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyası belə bir sənədin hazırlanması üzərində işləməyə hazırlaşarkən İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin prinsiplərini əsas götürərək bir qrup Avropa dövləti 5 may 1949-cu ildə Londonda Avropa Şurasının nizamnaməsini imzaladılar.

Nizamnamə 3 avqust 1949-cu ildə qüvvəyə mindi. Daha sonra 4 noyabr 1950-ci ildə İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi və Əsas Azadlıqlara dair Avropa Konvensiyası qəbul olundu və həmin konvensiya zəruri ratifikasiya səsələrini toplayaraq 3 sentyabr 1953-cü ildə qüvvəyə mindi.

Beləliklə, bəşər tarixində ilk dəfə olaraq insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasının regional sisteminin əsası qoyuldu. Bu, o dövr idi ki, insan hüquq və azadlıqlarının universal sistemi tam təşəkkül tapmamışdı.

Hazırkı mərhələdə insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasının Avropa sistemi təkcə Avropa Şurası ilə bağlanılmır. 1 avqust 1975-ci ildə Helsinkidə 33 Avropa və 2 Şimali Amerika dövlətinin imzaladığı Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlığa dair Helsinki Yekun Aktı və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin təşəkkül tapması bu sistemi daha da təkmilləşdirdi. Hazırda Avropa İttifaqı kimi fəaliyyət göstərən və əvvəllərdə daha çox iqtisadi qurum funksiyasını yerinə yetirən təşkilatın da son dövrlərdə insan hüquqlarının müdafiəsinin Avropa sisteminin təkmilləşməsində rolu ortaya çıxmaqdadır.

Beləliklə, biz aşağıda İnsan Hüquq və Azadlıqlarının təmin olunmasının Avropa sistemi və bu sistemi yaradan təsisatlar və onların qəbul etdiyi sənədlər haqqında və eləcə də bu sistem çərçivəsində mövcud olan hüquq-müdafiə mexanizmlərindən söhbət açacağıq.

AVROPA ŞURASI

AŞ-nın əsası 1949-cu ildə qoyulmuşdur və hal-hazırda oraya 45 dövlət daxildir. Bu təşkilatın məqsədi demokratiyanın genişlənməsinə və insan hüquqlarının müdafiəsinə yardım etmək yolu ilə üzv dövlətlər arasında yaxınlaşmaya nail olmaq, eyni zamanda mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, gənçlik, idman, hüquq, informasiya, ətraf mühitin qorunması kimi məsələlərdə əməkdaşlığı gücləndirməkdir. Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin sosial, mədəni və hüquqi sahələrdəki problemlərinin həllinə birgə səylərlə yardım göstərilməsidir. Şuraya üzv olan dövlətlər onun Nizamnaməsindəki məqsəd və prinsiplərə riayət etməlidirlər. Qurumun fəaliyyəti onun nizamnaməsi ilə və digər sənədlərlə tənzimlənir. **Nizamnamə 10 fəsildən, 42 maddədən ibarətdir.** Nizamnamədə Avropa Şurasının orqanları müəyyən edilir. Həmin orqanlar bunlardır: **Nazirlər Komitəsi və Parlament Assambleyası. Hər iki orqanın fəaliyyətini Avropa Şurasının Katibliyi təmin edir.** Nizamnaməyə əsasən, Avropa Şurası Strasburqda (Fransa) yerləşir və onun rəsmi dilləri ingilis və fransız dilləridir.

Nazirlər komitəsi təşkilatın ali orqanıdır və üzv dövlətlərin xarici işlər nazirləri tərkibində ildə iki dəfə toplanır. Komitədə qeyd olunmuş sahələrdə əməkdaşlığın siyasi aspektləri müzakirə olunur və üzv dövlətlərin hökumətlərinə təkliflər qəbul edilir (yekdillik əsasında), həmçinin AŞ-nın fəaliyyət sahəsinə aid olan beynəlxalq siyasi məsələlər üzrə bəyannamələr və qətnamələr hazırlanır. Bu yaxınlarda AŞ orqanı kimi yaranmış yerli və regional hakimiyyətlər Konqresinin vəzifəsi yerli demokratiyanın inkişayına yardım etməkdir. Onlarla ekspert komitələri AŞ səlahiyyətlərinə aidiyyəti olan sahələrdə dövlətlərarası əməkdaşlığın təşkili ilə məşğul olurlar.

AŞ-nın Parlament Assambleyası (AŞ PA) çox aktiv çalışır. Burada milli qanunvericilik orqanlarının parlament nümayəndələri (o cümlədən müxalifət partiyalarından) təmsil olunurlar. Assambleya AŞ fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin əsas təşəbbüskarıdır. İldə 3 dəfə olmaq üzrə plenar iclaslarını keçirir. Qərarlar səs çoxluğu ilə qəbul olunur və Nazirlər Komitəsinə və milli

hökumətlərə tövsiyyə xarakteri daşıyır. Burada parlament müzakirələri, konfranslar, kollokviumlar təşkil olunur, müxtəlif komitə və alt komitələr, araşdırma qrupları və s. formalaşdırılır. AŞ Baş Katibi mühüm siyasi rola malikdir. Parlament Assambleyası tərəfindən seçilir, AŞ-nin gündəlik işini təşkil edir və beynəlxalq arenada müxtəlif əlaqələr yaradaraq, onun adından çıxışlar edir.

AŞ fəaliyyətinin bütün əsas istiqamətləri üzrə tək-cə üzv dövlətlər arasındakı əməkdaşlığın inkişafına yönəlik deyil, eyni zamanda ictimai həyatın təşkilində bəzi ümumi istiqamətlərin formalaşmasına imkan yaradan çoxlu tədbirlər həyata keçirir. İcrası təsdiqlədikləri dövlətlər tərəfindən vacib olan, 170-dən çox işlənilib qəbul olunmuş ümumavropa konvensiyası xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Avropa Şurasına qəbul olunan dövlətlər, 1953-cü ildə qüvvəyə minmiş, İnsan hüquqları və əsas azadlıqları haqqında Konvensiyanı imzalamaq öhtəçiliyini öz üzərinə almalı və onun nəzarət mexanizmlərini vahid şəkildə qəbul etməlidirlər. Avropa Şurasına qəbul olunmanın şərtlərindən biri də, yeni üzv olacaq ölkələrdə demokratik hüquqi sistemin mövcudluğu və azad, bərabər və ümumxalq seçkilərinin keçirilməsidir. Postsosialist ölkələrdə vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasının bir çox məsələləri Avropa Şurasının diqqət mərkəzindədir. Milli azlıqların qorunması, yerli özünü idarə etmə məsələləri belə problemlərdəndir.

Avropa Şurası mütəbər beynəlxalq təşkilatdır. Burada iştirak etməyin özü belə, üzv dövlətlərin plyuralist demokratiyanın yüksək standartlarına uyğunluqlarının bir növ göstəricisidir. Avropa Şurasının demokratiya zəminində müəyyən problemləri olan üzv və ya namizəd ölkələrə təsir etmək imkanları vardır. Bu təsir bəzən həmin ölkələrdə onların daxili işlərinə müdaxilə qorxusu yarada bilər. Başqa bir sözlə, Avropa Şurasının fəaliyyəti çox vaxt bu və ya digər beynəlxalq-siyasi kontekstə daxil edilmiş olur və ilk növbədə tərəflərin birbaşa öz xarici siyasi maraqları prizmasından nəzərə alınır.

Daha sonra 4 noyabr 1950-ci ildə İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi və Əsas Azadlıqlara dair Avropa Konvensiyası qəbul olundu və həmin konvensiya zəruri ratifikasiya səslerini toplayaraq 3 sentyabr 1953-cü ildə qüvvəyə mindi.

Konvensiyada və onun Protokollarında əks olunmuş əsas hüquq və azadlıqlar:

- yaşamaq hüququ;
- işgəncələrin qadağan olunması;
- köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması;
- azadlıq və toxunulmazlıq hüququ;
- ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ;
- qanunsuz cəzalandırılmamaq;
- şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ;
- fikir, vicdan və din azadlığı;
- fikri ifadə etmək azadlığı;
- yığıncaqlar və birləşmək azadlığı;
- nikah hüququ;
- səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ;
- ayrı-seçkiliyin qadağan olunması.

1 saylı Protokol

- mülkiyyətin müdafiəsi;
- təhsil hüququ;
- azad seçki hüququ.

4 saylı Protokol

- borca görə azadlıqdan məhrum etmənin qadağan olunması;
- hərəkət etmək azadlığı;
- vətəndaşların ölkədən məcburi çıxarılmasının qadağan olunması;
- əcnəbilərin ölkədən məcburi çıxarılmasının qarşısının alınması;

6 saylı Protokol

- ölüm cəzasının ləğvi.

7 saylı Protokol

- əcnəbilərin ölkədən çıxarılmasına dair prosedur təminatları;
- cinayət işlərinə dair hökmlərdən ikinci instansiyaya şikayət vermə hüququ;
- məhkəmə səhvinə görə kompensasiya;
- iki dəfə məhkum edilməmək və ya cəzalandırılmamaq hüququ;
- ər-arvadın hüquq bərabərliyi.

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı

Əsası 1972-ci ilin sonunda qoyulmuş və rəsmi olaraq 3 iyul 1973-cü ildə açıq elan olunmuş Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi (1994-cü ildən Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı) istər sıralarında birləşdirdiyi dövlətlərin sayına görə, istərsə də əhatə etdiyi coğrafi məkanın ölçülərinə görə ən nəhəng regional təşkilatdır. Onun hüduddarına Avropa qitəsi, Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələri, habelə Şimali Amerikanın iki nəhəng ölkəsi daxildir. Beləliklə, ATƏT Vankuverdən - Vladivostoka qədər uzanan bir ərazidə öz tərkibinə həm avroatlantik, həm də avroasiya məkanı ölkələrini cəmləmişdir. Yarandığı vaxtdan başlayaraq ATƏM (hazırda ATƏT) təhlükəsizlik məsələlərinə daha geniş və əhatəli anlayışda yanaşır. Belə ki, ATƏT çərçivəsində insan hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsipinə, iqtisadi-sosial və mədəni sahədə əməkdaşlıq məsələlərinə və ətraf mühitin mühafizəsi probleminə də hərbi-siyasi stabilliyin təmin olunması qədər mühüm əhəmiyyət verilir və belə hesab olunur ki, yuxarıda sadalananlar olmadan hərbi və siyasi sahədə stabilliyin tam bərqərar olunması mümkün deyildir. Odur ki, ATƏT üzvü olan dövlətlər həmişə çalışır ki, təhlükəsizlik məsələlərinin müxtəlif aspektləri və ölçüləri olan hərbi-siyasi, iqtisadi və insan inkişafı məsələləri bir-birini tamamlasın.

ATƏT-in təhlükəsizlik məsələsinə hərtərəfli yanaşma xüsusiyyətlərindən biri də onun bütün konfliktlərin başlanğıc fazasından sonuncu mərhələsinədək bütün proseslərdə fəal iştirak etməsidir.

ATƏT-i digər beynəlxalq qurumlardan fərqləndirən mühüm və unikal bir xüsusiyyəti də vardır ki, bu da onun formal olaraq *Beynəlxalq - Hüquqi statusa* malik olmamasıdır. ATƏT çərçivəsində qəbul olunan sənədlərin *siyasi öhdəlik*

qoyan qərarlar olmasına baxmayaraq bu sənədlər *mütləq hüquqi qüvvəyə* malik deyildir.

Eyni zamanda onun mövcud olan bir çox atributları ATƏT-in bütün beynəlxalq dövlətlərarası təşkilatlara məxsus olan strukturları ilə eynidir. Belə ki, onun daimi fəaliyyət göstərən rəhbər orqanları, daimi mənzil-qərərgahı və institutları, daimi işçi personalı, davamlı maliyyə təminatı yerli bölmələri fəaliyyət göstərir. ATƏT-in bir çox sənədləri hüquqi formada ifadə olunmuşdur və onların şərhə beynəlxalq hüquqi prinsiplərlə tanışlıq tələb edir. Bu sənədlər bir çox hallarda beynəlxalq müqavilələrin tipinə oxşayır. ATƏT-in unikalığı ondadır ki, hətta qəbul etdiyi sənədlər məcburi hüquqi qüvvəyə malik olmasa da onun səmərəliliyi azalmır. Yüksək səviyyədə imzalanmış hər hansı sənəd istənilən beynəlxalq – hüquqi sənədin çəkisinə bərabər ola bilər.

Belə sənədlər içərisində, şəxsiz ki, *Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi Helsinki Yekun Aktı* xüsusi bir mövqeyə malikdir.

ATƏT-in yaranması və formalaşmasında mühüm hadisələr çox olmuşdur.

Bunların içərisində, həmçinin aşağıdakı hadisələri qeyd etmək olar:

- İyul 1973-cü il (Helsinki) – xarici işlər nazirləri səviyyəsində görüşlər keçirildi;
- Sentyabr 1973-cü il – iyul 1975-ci il (Cenevrə) – yekun siyasi sənədlərin hazırlanması üzrə iş aparıldı;
- 30 iyul – 1 avqust 1975-ci il (Helsinki) – Müşavirənin yekun mərhələsi keçirildi, burada 33 Avropa ölkəsinin, habelə ABŞ və Kanadanın rəhbərləri iştirak etdilər. Müşavirədə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi Helsinki Yekun Aktı imzalandı;
- 21 noyabr 1990-cı il. Yeni Avropa Üçün Paris Xartiyası qəbul olundu. Bununla da ATƏM-in ATƏT-ə çevrilməsi prosesinin əsası qoyuldu;
- 1994-cü ilin sonunda ATƏM Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına (ATƏT) çevrildi.

Bu gün Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının məqsəd və vəzifələri çoxşaxəlidir və əgər bu məqsəd və vəzifələri qruplaşdırsaq aşağıdakılar alınar:

- Avropa ölkələri arasında münasibətlərin yaxşılaşmasına yardım edilməsi;
- lokal münaqişələrin aradan qaldırılması, mübahisələrin dinc yolla həlli, silahlara nəzarət üzrə danışıqların aparılması;
- Preventiv (qabaqlayıcı) diplomatiya, təhlükəsizliyə qarşı real və ehtimal edilən təhlükələrin aradan qaldırılması, əməkdaşlığa əsaslanan təhlükəsizlik sistemlərinin yaradılması;
- İştirakçı ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafına yardım edilməsi.

Demokratik institutlar və insan hüquqları bürosu

Demokratik institutlar və insan hüquqları bürosu insan hüquqlarına riayət edilməsini müşahidə edir, demokratiyanın inkişafına və möhkəmləndirilməsinə yardım göstərir. Büro insan meyarı sahəsində ATƏT-in öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin icmalı üzrə illik konfranslar, habelə demokratiya və insan hüquqlarının

inkışafı məsələləri üzrə müşavirə və seminarlar keçirir. Büro ATƏT regionunda seçkilərin müşahidəsi üzrə işi koordinasiya edir, hüquqi məsələlər üzrə yardımını təmin edir, seçkilərin keçirilməsi və demokratiyanın inkışafı üzrə informasiya mübadiləsinə yardım göstərir. Demokratik institutlar və insan hüquqları bürosu Varşavada yerləşir.

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq müşavirəsi Helsinki Yekun Aktı

1975-ci ilin avqust ayının 1-də Helsinkidə 35 dövlətin iştirakı ilə 1972-ci ilin noyabrında başlanmış proseslərin nəticəsi olaraq «Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq müşavirəsi Helsinki yekun aktı» imzalandı.

Birinci dünya müharibəsinin başlandığı 1914-cü ildən sonra bu, Avropa dövlətlərinin ümumi məxrəcə gələ bildikləri ilk forum idi.

1975-ci il «soyuq müharibə» illərində qarşı-qarşıya duran iki sistem arasında münasibətlərin «istiləşməsinin» zirvəsi idi.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi” adı altında təşkil olunmuş bu forumun əsas məqsədi şərq-qərb arasında müxtəlif danışıqların və dialoqların həyata keçirilməsini təşkil etməklə Avropada Təhlükəsizliyin, Əməkdaşlığın və İnsan Hüquqlarının bərqərar olunmasına zəmin yaratmaq idi.

HELSINKİ YEKUN AKTI

Helsinki Yekun Aktı özündə üç qrup tövsiyəni birləşdirir:

Birinci qrup tövsiyələr təhlükəsizliyin hərbi-siyasi aspektini əhatə edir. Ona iştirakçı dövlətlərin ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq zamanı nəzərə alınmalı olduğu prinsiplər (aşağıda verilir) və hərbi sahədə etimadın möhkəmləndirilməsi daxil idi.

İkinci qrup bütövlükdə bir sıra sahələrdə əməkdaşlığa, o cümlədən iqtisadiyyat, elm, texnika və ətraf mühit sahəsində əməkdaşlıq məsələlərinə həsr olunmuşdur.

Üçüncü qrup «Humanitar və digər sahələrdə əməkdaşlıq» məsələlərinə həsr olunmuşdur. Bura insan hüquqları məsələlərinə həsr olunmuş yarımqruplar, «insanlararası kontaktlar», «informasiya», «mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq», «təhsil sahəsində əməkdaşlıq» daxil idi. Bura, həmçinin, Aralıq dənizi problemlərinə dair konkret tövsiyələr də daxil idi.

Bu qrupları bütövlükdə **Helsinki Onluğu** adlandırırdılar.

HELSINKİ ONLUĞU

- **Suverenliyə xas olan suveren bərabərlik və hüquqlara hörmət;**
- **Güclə hədələməmək və güc tətbiq etməmək;**
- **Sərhədlərin toxunulmazlığı;**
- **Dövlətlərin ərazi bütövlüyü;**
- **Mübahisələrin dinc yolla həlli;**
- **Daxili işlərə qarışmamaq;**
- **Fikir, vicdan, din və əqidə azadlıqları da daxil olmaqla insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət;**
- **Bərabər hüquqluluq və xalqların öz müqəddəratlarını müəyyən etmə hüququ;**
- **Dövlətlər arasında əməkdaşlıq;**

- **Beynəlxalq hüquq üzrə öhdəliklərə vicdanla əməl etmək.**

Helsinki onluğuna daxil olan prinsiplər içərisində 7-ci prinsip, şübhəsiz ki, olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Sovet İttifaqı da daxil olmaqla sosialist blokuna daxil olan əksər ölkələrin bu prinsiplərin daxil olduğu sənədi imzalamaları sonradan həmin ölkələrdə demokratiya uğrunda hərəkatların əsasını qoydu. Ümumiyyətlə, üçüncü «zənbilə» daxil olan prinsiplər Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin ən böyük naliyyəti idi.

Fikir, vicdan, din və əqidə azadlıqları da daxil olmaqla insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət

- İştirakçı dövlətlər irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq fikir, vicdan, din və əqidə azadlıqları da daxil olmaqla insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət edəcəkdir;
- Onlar insan şəxsiyyətinə məxsus olan və onun azad və tam inkişafı üçün əsas olan siyasi, mülki, iqtisadi, sosial, mədəni və başqa hüquq və azadlıqların səmərəli inkişafını təşviq edəcəkdir;
- Bu çərçivədə iştirakçı dövlətlər hər kəsin öz vicdanının hökmü ilə təkbaşına və ya başqaları ilə birgə dinə və ya digər inama etiqad etmək kimi şəxsi azadlıqlarını tanıyacaq və hörmət edəcəkdir;
- Ərazilərində milli azlıqların yaşadığı ölkələr belə azlıqlara məxsus olanların hüquqlarına hörmət edəcək, qanun qarşısında bərabərliyə əsasən belələrinə insan hüquqlarından və əsas azadlıqlardan faktiki istifadəyə şərait yaratmaqla onların bu sahədəki qanuni hüquqlarını müdafiə edəcəkdir;
- İştirakçı dövlətlər sülhün, ədalətin və əminamanlığın əhəmiyyətli amili olan, onlar arasında və eləcə də bütün dünya ölkələri arasında dostluq münasibətlərinin inkişafını təmin edən insan hüquqlarının və əsas azadlıqların hərtərəfli əhəmiyyətini qeyd edirlər;
- Onlar, bütün qarşılıqlı münasibətlərində bu hüquq və azadlıqlara hörmətlə yanaşmaqla, müstəqil və ya birgə, o cümlədən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə əməkdaşlıq şəraitində bu hüquq və azadlıqlara hərtərəfli və səmərəli hörmət olunmasına yardım edəcəklər;
- Onlar insanların öz hüquq və vəzifələrini bilmək hüququnu və onlardan istifadə hüququnu təsdiq edirlər;
- İştirakçı dövlətlər insan hüquq və azadlıqları sahəsində BMT nizamnaməsində, İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsində əks olunmuş məqsəd və prinsiplərə uyğun fəaliyyət göstərəcəklər. Onlar, həmçinin öz öhdəliklərinə beynəlxalq bəyannamə və razılaşmalarda, o cümlədən insan hüquqlarına dair paktlarda (əgər bu paktlarda iştirak edirlərsə) əks olunmuş prinsiplərə əsasən əməl edəcəklər.

4. AVROPA İTTİFAQI

Avropa İttifaqının əsası 1950-ci ildə qoyulub. 1951-ci ildə yaradılmış Avropa kömür və polad birliyi Avropa İttifaqının ilk institutu oldu. 1958-ci ildə

Avropa iqtisadi birliyi və Avropa atom enerjisi birliyi yaradıldı, bununla da üç birlikdən ibarət Avropa Birlikləri təşəkkül tapmış oldu. Avropa Birliklərinin genişlənməsi davam etməkdə idi. 1973-1995-ci illərdə ilk altı dövlətə əlavə olaraq daha doqquz dövlət bu Birliklərin tərkibinə daxil oldu. 1995-ci ildə Avropa Birlikləri Avropa İttifaqına çevrildi. Bunun əsas məqsədi qurumun siyasi rolunu vurğulamaq idi. Avropa İttifaqına on beş ölkə daxildir. Qərbi Avropanın əksər ölkələri onun üzvüdür. İttifaqın təsisçisi olan ilk altı dövlət bunlardır: Fransa, Almaniya, İtaliya, Belçika, Niderland və Lüksemburq. İttifaqa sonradan qoşulan doqquz dövlət bunlardır: Danimarka, İrlandiya, Böyük Britaniya, Yunanıstan, İspaniya, Portuqaliya, Finlandiya, İsveç və Avstriya. Avropa İttifaqının ümumi məqsədi İttifaqa daxil olan ölkələrin vətəndaşlarına sülh və tərəqqi gətirməkdən ibarətdir. Bu məqsədə daim möhkəmləndirilən əməkdaşlıq əsasında nail olunur. Həmin əməkdaşlıq iqtisadi, siyasi və sosial sahələri əhatə edir. İttifaqın əsas vəzifələri bunlardır:

- iqtisadi və sosial tərəqqini təmin etmək (1993-cü ildən vahid bazar, 1999-cü ildən isə vahid valyuta mövcuddur);
- beynəlxalq miqyasda Avropa İttifaqının yekdilliyini möhkəmləndirmək (əsasən, ümumi xarici siyasət və ümumi təhlükəsizlik siyasəti sayəsində);
- Avropa vətəndaşlığını tətbiq etmək;
- azadlığın, təhlükəsizliyin və ədalətin əhatə dairəsini inkişaf etdirmək (əsasən, Şengen zonasında);
- Avropa İttifaqı hüququ əsasında Avropa cəmiyyəti qurmaq.

Beləliklə, Avropa Şurası ilə müqayisədə Avropa İttifaqı üzvlərin daha dərin əməkdaşlığına əsaslanan təşkilatdır. Avropa Şurasından fərqli olaraq, Avropa İttifaqı üzv ölkələrdə birbaşa tətbiq edilən qanunlar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir.

Bu baxımdan Avropa İttifaqı Avropa Şurasından və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatından fərqli qurumdur. Bu ittifaqın tərkibində insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması ilə bağlı yaradılan qurumlar (məsələn, Avropa İttifaqı Ombudsmanı) son dövrlərdə yaradılmağa başlanmışdır.

Avropa İttifaqının üç əsas orqanları bunlardır:

- Avropa Parlamenti (birbaşa seçilən qanunvericilik orqanı);
- Nazirlər Şurası (15 üzv dövlətin nazirlərindən ibarət icra orqanı);
- Avropa Komissiyası (Komissiyanın üç əsas funksiyası bunlardır: qanunvericilik təşəbbüsü hüququ; Avropa qanunvericiliyinə riayət edilməsi; Avropa İttifaqının vahid siyasətinin və vahid beynəlxalq ticarət münasibətlərinin həyata keçirilməsi). Avropa İttifaqının üzvü olan hər bir ölkə altı ay ərzində növbə ilə təşkilata sədrlik edir.

Avropa İttifaqı və insan hüquqları

Göründüyü kimi Avropa İttifaqı əvvəlcədən iqtisadi qurum olaraq yaradılmışdır.

Maastirix müqaviləsinin qüvvəyə minməsi əslində Avropa İttifaqının təkə iqtisadi deyil, həm də siyasi bir qurum olaraq fəaliyyətə başlamasına əsas verdi. Bu baxımdan Avropa İttifaqı müəyyən strukturlar və təsisatlar formalaşdırmağa başladı. Vahid Avropa İttifaqı vətəndaşı məsələsinin ortaya çıxması isə bu ittifaq çərçivəsində insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması ilə bağlı problemi gündəmə gətirdi. Maastirix müqaviləsində Avropa İttifaqı tərəfindən qəbul olunan ayrıca insan hüquq və azadlıqlarının siyahısı sadalanmır. Belə bir siyahının hazırlanmasının çətinliyini və həm də lüzumsuzluğunu nəzərə alaraq müqaviləni hazırlayarkən aşağıdakı ünvan göstərməlidir:

- **İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlara dair Avropa Konvensiyası;**
- **İştirakçı ölkələrin konstitusiya ənənələrindən irəli gələn və həmin ölkələrdə tətbiq olunan hüquq və azadlıqlar;**
- **Ümumi hüquq prinsiplərindən yaranan hüquq və azadlıqlar.**

Bununla belə, Avropa İttifaqı tərkibində Ombudsman təsisatının formalaşdırılması bu istiqamətdə ittifaq çərçivəsində bu hüquq və azadlıqları təmin edən ayrıca mexanizmlərin də formalaşdırılmasına meylin olduğunu göstərir.

Avropa İttifaqı Ombudsmanı ona verilən mandata əsasən öz təşəbbüsü ilə yaxud ona Avropa İttifaqı Parlament üzvü vasitəsi ilə verilən məlumatlar əsasında təhqiqat aparır, (əgər iş məhkəmə baxışında deyilsə, yaxud məhkəmə araşdırmasının predmeti olmamışsa).

Bununla belə hazırda Avropa İttifaqı çərçivəsində insan hüquq və azadlıqlarının təminat məsələləri problematik xarakter aldıqca iki istiqamətdə diskussiya və müzakirələr aparılmaqdadır. Hökumətlərarası Konfransda hazırlanmaqda olan yeni müqaviləyə insan hüquq və azadlıqlarının tam katoloqunu əlavə etmək 2)Avropa İttifaqının İnsan Hüquq və Əsas Azadlıqlarına dair Avropa Konvensiyasına qoşulmaq.

Hazırda Avropa İttifaqı üzvü olan dövlətlərdə insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunması yüksək səviyyədədir. Bununla belə, yaxın gələcəkdə ona daxil olan yeni ölkələr hesabına insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı problemlər ortaya çıxa bilər. Odur ki, Avropa İttifaqı ona yeni üzvlərin qəbulu zamanı insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı ciddi tələblər tətbiq etmək məcburiyyətindədir.

SUAL 2. AVROPA HÜQUQUNUN MƏZMUNU VƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Avropa hüququ iki hissədən ibarətdir:

1. İnstitusional hüquq;
2. Maddi hüquq.

İnstitusional Avropa hüququ. Burada söhbət əsas etibarilə siyasi, inzibati və hüquqi təşkilatların problemlərindən gedir. Özündə 2 yerə bölünür:

1. Avropa İttifaqı müxtəlif orqan və institutların statusuna, funksiya səlahiyyətlərinə aid olan normalarıdır. Belə orqanlar əsasən siyasi orqanlardır: Avropa parlamenti, Avropa Şurası və Avropa Komissiyası. Bunlara həmçinin siyasi və yaxud inzibati xarakterli məsləhət təşkilatları, məhkəmə və nəzarət

instansiyaları, daha dəqiq desək birinci instansiya Məhkəməsi, Məhkəmə palatası və hesablama Palatası aiddir.

2. Avropa İttifaqı çərçivəsində hüquq mənbələrinə aid olan hüquq normalarının iyerarxiyası məsələsi ilə bağlı normalar əks etdirən institusional hüquq. Bunlar müqavilə və razılaşmalar, rəqlamentlər, direktiv və qərarlarıdır.

Maddi Avropa hüquq. Adından göründüyü kimi Avropa hüququnun mahiyyət etibarını ilə normaları özündə əks etdirir. Bununla Avropa müqavilələrinin tətbiqi _____ müxtəlif sahələrdə olan fərdlərin və qrupların davranış və fəaliyyətini nizama salan normalarıdır.

Beləliklə, burada söhbət iqtisadi hüququ təşkil edən normalar məcmusundan gedir. Məqsəd Avropa İttifaqına üzv ölkələrin bütün ərazisində Vahid daxili bazarın formalaşmasıdır.

Maddi Avropa hüququ aşağıdakıları müəyyən edir:

Avropa hüquq məkanı konsepsiyası çərçivəsində əsas problemlərin həllində müqayisəli hüquqşünaslıq mühüm rola malikdir:

1. Hüquqi dövlət meyarlarının işlənilməsi hazırlanması. Bu Avropa ölkələrinin tənzimlənməsinin müqayisəli analiz yolu ilə mümkündür. Burada hüquqi dövləti qeyri-hüquqi dövlətdən fərqləndirməyə imkan verən hüquqi standartları müəyyənləşdirmək əsas rol oynayır;

2. İnsan hüquqları əsahəsində ümumavropa standartlarının inkişafı və konkretləşdirilməsi;

3. İnsan ölçüsü məsələlərinə aid olan əməkdaşlıq mexanizmlərini təkmilləşdirmək.

Vahid Avropa hüquq məkanının Konstitusiyasının işlənməsi ilə bağlı olaraq müvəqqəti tədqiqatın aşağıdakı aktual istiqamətlərini göstərmək olar:

1. Əsas Avropa hüquq sistemlərinin – roman-german, ümumi hüquq, skandinaviya, sosialist hüquq ailəsinin – xüsusiyyət və inkişaf tendensiyalarının müqayisəli öyrənilməsi;

2. Avropa hüquq məkanını əsas elementləri kimi hüquqi dövlətin Avropa tendensiyalarının işlənməsi. Burada onun əsas xüsusiyyətlərini, xarakterik əlamətləri və meyarları nəzərdə alınmalıdır.

3. Avropanın beynəlxalq təşkilatlarının hüquqi fəaliyyəti və avropa hüquq məkanı sisteminin yaradılmasında rolunun tədqiqi.

4. Avropa beynəlxalq təşkilatları arasında hüquqi münasibətlər və hüquqi əməkdaşlıq məsələlərinin Avropa hüquq imkanı bir səviyyəsi kimi tədqiqi;

5. Stabil təşkilatı – hüquqi əsasların yaradılması məqsədi ilə ümumavropa prosesinin hüquqi aspektlərinin öyrənilməsi.

Avropa hüquq məkanı yaranmasının bütövlükdə yeni hüquq düşüncəsinə aid edilməsi şışirtmə olardı. Bizi əhatə edən vahid dünyaya insan, onun tələbatı və maraqları prizmasından baxış dünya, qismən də Avropa sivilizasiyasının məhsuludur.

Təbii ki, bugünkü Avropa hüquq məkanı konsepsiyasının anlayışının daha konkret mənbələri vardır. Müasir Avropa hüquq məkanı konsepsiyasının anlayışı insan hüquqları probleminin bazasında meydana gəlmişdir. XX əsrin ortalarına qədər insan hüquqları ilə bağlı bütün məsələlərin istinasız olaraq dövlətin daxili işi

olması qeyd olunurdusa, müasir dövrdə qəbul olunur ki, insan hüquqlarının təminatları dünya arenasında müəyyən olunur.

«Avropa hüquq məkanı» anlayışı ümumavropa prosesinin hüquqi aspekti kimi Helsinkidə, ATƏT-də meydana gəldi.

Fransız professoru M.Lesajın fikrincə, Avropa hüquq məkanı ideyası Avropada insan hüquqları sahəsində Qərb-Şərq münasibətlərinin üçüncü etapına yol açmışdır.

Birinci etap II Dünya Müharibəsindən dərhal sonra Ümumdünya insan hüquqları bəyannaməsinin qəbulu ilə, ikincisi isə Helsinki Yekun Aktı ilə başlamışdır. Onu imzalayan dövlətlər ideologiyaların müxtəlifliyini etiraf edərək hər birinin öz sistemində tətbiq edəcəyi öhdəlikləri üzərilərinə götürür və insan hüquqlarına riayət olunması ilə əlaqədar bir-biri qarşısında hesabat verirlər. Üçüncü, müasir etap isə bütün Avropa ölkələri üçün ümumi platformanın müəyyən olunmasına yönəlir.

«Avropa hüquq məkanı» anlayışı özündə Avropa ölkələrinin insan hüquqlarına dair müsbət nailiyyətlərini birləşdirir. Eyni zamanda o, bu nailiyyətlərin beynəlxalq hüquq və milli hüquq sistemləri vasitəsilə inkişafını nəzərdə tutur.

Avropa hüquq məkanının formalaşması qeyri-dövlət Avropa hüququnun yaranması demək deyil. Burada əsas məqsəd Avropa milli hüquq sistemlərinin qarşılıqlı əlaqə formalarının yaradılmasına onların qanunvericiklərinin yaxınlaşmasına, konkret problemlərin ümumi həllinə nail olmaqdır. Bu isə yalnız insan hüquqlarının problematikası ilə məhdudlaşmayaraq onun həddlərindən kənara çıxır.

Avropa vahid hüquq məkanı kimi ideyası uzun tarixi perspektiv üçün nəzərdə tutulmuşdur. Sosial-siyasi quruluşda, hüquq sistemlərində və mədəni-tarixi ənənələrdə fərqlər ATƏT iştirakçısı olan dövlətlərin hüquq münasibətləri sferasında əməkdaşlığını məhdudlaşdırır. Eyni zamanda ümumavropa prosesinin sonrakı inkişafı ümumavropa hüquq normalarının işlənilməsinə və kodifikasiyasını nəzərdə tutur.

Vahid hüquq məkanı Avropa ölkələrinin və ümumavropa prosesində iştirak edən ABŞ və Kanadanın milli hüquq sistemlərini birləşdirən regional hüquq sistemidir. Avropa hüquq məkanı anlayışı özündə Helsinki Yekun Aktı ilə əlaqədar olaraq əməkdaşlığa yönəlmiş bütün hüquqi müəyyənetmələri etiva edir. Lakin indiki zamanda o, həm də milli hüquq sistemlərinin inkişafını nəzərdə tutur.

Hüquqşünaslar Avropa hüquq məkanının bir neçə analiz həddini müəyyən edirlər. Hüquq ailəsi, hüquqi dövlət, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlıq, beynəlxalq təşkilatların özləri arasında əməkdaşlıq.

Avropa hüquq məkanının əsaslarının yaradılmasının əsas istiqamətləri kimi aşağıdakılar qəbul olunur:

- 1) Beynəlxalq hüquq və onun progressiv inkişafı;
- 2) Buna müvafiq olaraq dövlətdaxili qanunvericiliyin, məhkəmə praktikasının və s. təkamülü;
- 3) Hüquq sistemləri arasında ümumiliklərin və aradn qaldırıla bilən fərqlərin aşkar olunması üsulu kimi onların müqayisəli öyrənilməsi.

«Avropa hüquq məkanı» anlayışı «Avropa iqtisadi məkanı» anlayışından daha tez meydana gəlmişdir. Çünki, hüquq sistemləri iqtisadi sistemlərə nisbətən daha yaxındırlar. Bu isə hüquqi formanın nisbi müstəqilliyi, hüququn uyğunlaşması imkanı ilə əlaqədardır.

Avropa hüquq məkanı konsepsiyasının realizə yollarının ümumi parametrlərinin müəyyən olunması zamanı Avropa Şurası və Avropa birliyi çərçivəsində hüquqi inteqrasiyanın mövcud təcrübəsinin öyrənilməsi əhəmiyyətli olardı. Mümkündür ki, bir çox hallarda əgər norma mövcuddursa, işləyirsə və özünü praktikada doğruldursa, hər hansı yeni normanın yaradılmasına ehtiyac qalmır.

Helsinki prosesi çərçivəsində artıq daxili qanunvericiliklərin insan hüquqları sahəsində ümumavropa standartlarına uyğunlaşdırma yolu ilə harmonizasiyasının müəyyən variantı formalaşdırılmışdır. Bu zaman dövlətlər üçün minimal standartlar müəyyən olunur ki, onlar da daxili qanunvericilikdə bunu nəzərə alırlar. Ümumi Avropa hüquq məkanı ideyası başlamış olan bu prosesin daha da davamlı və məqsədyönlü xarakter almasına səbəb ola bilər.

İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin tərkibi və strukturu.

İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsində hakimlərin sayı 11№-li Əlavə Protokola edilmiş düzəlişlərə əsasən (hal-hazırda Məhkəmənin tərkibinə 45 hakim daxildir), Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərin sayına bərabərdir. Hakimlərin eyni bir dövlətin vətəndaşı olmağına heç bir məhdudiyyət qoyulmur.

Hakimlər iştirakçı dövlətlərin irəli sürdüyü namizədlərin siyahısından Avropa Şurasının Parlament Assambleyası tərəfindən seçilir. Onlar yeni müddətə də seçilə bilərlər. Hakimlərin birinci tərkibinin səlahiyyət müddəti Məhkəmənin işə başlamasından üç il sonra (31 oktyabr 2001-ci il) bitir. Bu qayda məhkəmə tərkibinin hər üç ildən bir yeniləşməsi məqsədi ilə tətbiq edilir.

Konvensiyanın tələblərinə görə, hakimlər, yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik, yüksək hakim vəzifələrinə təyin edilmə tələblərinə cavab verən, böyük nüfuza malik hüquqşünaslar arasından seçilməlidirlər. Hakimlər Məhkəmənin işində şəxsən iştirak edir və heç bir dövləti təmsil etmirlər. Hakimlər onların müstəqilliyinə, qərəzsizliyinə xələl gətirə biləcək heç bir fəaliyyət növü ilə məşğul olmamalıdırlar. Onların səlahiyyət müddəti yetmiş yaşına çatdıqda bitir. Digər hakimlərin üçdə iki səs çoxluğu ilə hər hansı bir hakimin qoyulan tələblərə uyğun olmaması haqqında qərar çıxarılsa bu hakim tutduğu vəzifədən azad olunur.

Məhkəmənin plenar iclasları

Fəaliyyətin səmərəliyini təmin etmək məqsədi ilə Məhkəmə plenar icaslarda şikayətlərə baxmır. Bu icaslarda adətən təşkilati məsələlərə baxılır, sədrilər, sədrin müavini (müavinləri), Seksiyaların sədriləri, Məhkəmə Katibliyinin rəhbəri və onun müavinləri seçilir.

Plenar icaslarda Prosedur qaydaların qəbul edilməsinə, Məhkəmənin işinin təşkilinə və onun fəaliyyətinə dair digər məsələlərə, məsələn cari məsələləri öyrənmək üçün işçi qruplarının yaradılmasına, bu qruplar tərəfindən verilmiş təkliflərə və bu təkliflərə dair qəbul edilmiş qərarlara baxılır.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, özünün 2 aprel 2001-ci il tarixli plenar iclasında Məhkəmə «Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyasına əlavə Protokolun lahiyəsi üzrə qətnamə» qəbul etmişdir.

Seksiyalar, Komitə və Palatalar

Məhkəmənin prosedur qaydalarına görə, məhkəmə üç illik müddətə formalaşdırılan 4 seksiyadan ibarətdir. Seksiyaların tərkibi müəyyənləşdirilərkən coğrafi mövqelərin və cinsi mənsubiyyətin balanslaşdırılmasına diqqət yetirilir və Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərin müxtəlif hüquqi sistemləri nəzərə alınır. Seksiyalara sədrilər rəhbərlik edir. Seksiyaların sədriləri eyni zamanda Məhkəmə sədrinin müavinləri hesab edilir. Seksiya sədrinin müavini sədrə kömək edir və lazım gəldikdə onu əvəz edir.

Seksiya çərçivəsində 12 aylıq müddətə üç hakimdən ibarət Komitələr yaradılır. Komitələr Məhkəmə strukturunun mühüm elementləridir. Əvvəllər Komissiya tərəfindən yerinə yetirilən şikayətlərin seçilməsinə dair işlərin əsas hissəsi onlara həvalə edilmişdi. Komitə yekdilliklə fərdi şikayətlərin qəbulolunan olmaması haqqında qərar verə və yaxud onu baxılacaq işlərin siyahısından çıxara bilər. Komitənin çıxardığı qərar qətidir.

Hər Seksiyanın üzvlərindən, tərkibi yeddi nəfərdən ibarət olan Palatalar təşkil edilir. Palata üzvləri növbəlilik əsasında təyin edilirlər. Hər iş üzrə Palatanın tərkibinə Seksiyanın Sədri, iş üzrə tərəf kimi iştirak edən dövlətin təyin etdiyi hakim daxil edilir. Əgər bu hakim Seksiyanın üzvü deyilsə, o, Palatanın *ex officio* üzvü qismində iştirak edir. Palata üzvü təyin olunmamış Seksiya üzvləri dinləmələrdə ehtiyat hakim kimi iştirak edirlər, yəni onlar müşavirədə iştirak etsələr də səsvermə hüququna malik deyillər. Təyin olunmuş hakim hər hansı səbəbdən iclasda iştirak edə bilməzsə, bu zaman onu ehtiyat hakim əvəz edir. Palata dövlətlərarası və fərdi şikayətlərin qəbulolunan elan edilməsi haqqında qərarı o hallarda çıxarır ki, bu qərarın çıxarılması üçün əlavə təhqiqatlar aparılmasına ehtiyac olmasın.

Böyük Palata

Tərkibi 17 nəfərdən ibarət olan Böyük Palata 3 il müddətə təşkil edilir. Böyük palatanın tərkibinə *ex officio* qismində Məhkəmənin Sədri, onun müavinləri və Seksiya Sədrleri daxil olur. Palataya onlardan əlavə növbə ilə iki qrup daxil edilir.

Qrupların təşkili zamanı coğrafi mövqelərin və Konvensiya iştirakçısı olan dövlətlərin malik olduğu hüquqi sistemlərin nəzərə alınmasına mümkün qədər səy göstərilir. Böyük Palata dövlətlərarası və fərdi məsələlərə yeddi nəfərdən ibarət Palata öz yurisdiksiyasını ona verdikdə baxır. Belə hallar daha çox araşdırılan iş ciddi məsələlərə toxunduqda, məsələn, məhkəmə praktikasında rast gəlinməyən və yaxud məsələnin həlli mövcud məhkəmə praktikası ilə ziddiyyət təşkil etdikdə baş verir. Bu zaman dövlətlərarası və fərdi şikayətlərin təhqiqatını Böyük Palata həyata keçirir. Bundan əlavə, müstəsna hallarda tərəflərdən hər hansı biri işin baxılması üçün Böyük Palataya təqdim edilməsini xahiş edə bilər. Nəhayət, Böyük Palata, Konvensiyanın 47-ci maddəsinə əsasən, məsləhət rəyləri verilməsi haqqında xahişlərə baxıldıqda çağırılır.

İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin səlahiyyətləri

Məhkəmənin səlahiyyəti dövlətlərarası (maddə 33), fərdi (maddə 34) şikayətlərə dair Konvensiya maddələrinin şərh edilməsi və tətbiq edilməsinə dair məsələlərlə məhdudlaşır.

Bundan əlavə, Məhkəmə Konvensiyanın 47-ci maddəsinə əsasən, Nazirlər Komitəsinin xahişi ilə məsləhət rəyləri verə bilər.

Avropa Məhkəməsinə şikayət ərizəsi vermək üçün bir neçə məcburi şərtlərə riayət etmək lazımdır. Həmin şərtlər bunlardır:

- Ərizənin predmeti yalnız İnsan hüquqları haqqında Konvensiyanın təminat verdiyi hüquqlar ola bilər.
- Ərizəni zərərçəkən (qurban) özü təqdim etməlidir (Ərizəni bir qrup şəxs verdikdə, onların hər biri konkret olaraq öz şikayətini sübuta yetirməlidir).
- Ərizəçi öz ölkəsində səlahiyyətli məhkəmə orqanı tərəfindən onun işi barəsində qəti (yekun) qərar çıxarıldıqdan sonra altı ay ərzində Avropa Məhkəməsinə şikayət ərizəsi verə bilər.

- Ərizəçi o pozuntular barədə şikayət verə bilər ki, həmin pozuntular ərizəçinin ölkəsi tərəfindən Konvensiya ratifikasiya edildikdən sonra baş versin.
- Ərizənin qəbul edilən sayılması üçün ərizəçi bütün dövlətdaxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməlidir.

Avropa məhkəməsinin qərarlarının icrasına nəzarət

Konvensiyanın 46-cı maddəsinin 2-ci hissəsində nəzərdə tutulur ki, « Məhkəmənin son qərarı onun icrasına nəzarəti həyata keçirən Nazirlər Komitəsinə göndərilir».

Prinsipcə, Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasının əsas icra orqanıdır və bu təşkilatın fəaliyyəti ilə əlaqədar bütün məsələləri, o cümlədən siyasi, inzibati, maliyyə, həmçinin dövlətlərarası əməkdaşlığın müxtəlif məsələlərini həll edir. Buna baxmayaraq Nazirlər Komitəsinə Konvensiya çərçivəsində Avropa Məhkəməsinin qərarlarının yerinə yetirilməsi üzərində xüsusi nəzarət funksiyası həvalə olunmuşdur. Bu funksiyayı komitənin fəaliyyətinin digər aspekti ilə qarışdırmaq olmaz. Nazirlər Komitəsinin Məhkəmə qərarlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət edilməsinə həsr olunmuş xüsusi iclasları iki aydan bir, yəni ildə altı dəfə keçirilir. Praktikada Nazirlər Komitəsi bəzən Məhkəmə qərarlarının yerinə yetirilməsinə dair xüsusi təcili məsələlərə özünün daimi iclaslarında baxır.

Təşkilatın nizamnaməsinə əsasən Nazirlər Komitəsinin tərkibi iştirakçı dövlətlərin xarici işlər nazirlərindən təşkil olunur. Bununla belə, komitənin xarici işlər nazirlərinin iştirakı ilə iclasları ildə iki dəfə keçirilir. Qalan bütün iclaslarda, o cümlədən Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icra olunmasına nəzarət edilməsinə həsr olunmuş iclaslarda onların Avropa Şurasında daimi təmsilçiləri iştirak edirlər. Mövcud praktikaya müvafiq olaraq Məhkəmə qərarı çıxarıldığı gün katibliyin qoşma məktubu ilə Nazirlər Komitəsinə göndərilir. (Məhkəmə Reqlamentinin 77-bəndi, 3-cü hissə). Konvensiyanın pozulmasını konstataasiya edən qəti Məhkəmə qərarı dərhal (Konvensiyanın 44-cü maddəsi) Nazirlər Komitəsinin yaxın DH iclaslarının gündəliyinə daxil edilir (Nazirlər Komitəsinin Konvensiyanın 46-cı maddəsi 2-ci bəndinin tətbiqi üzrə reqlamenti bundan sonra «Reqlament»).

Bundan sonra Məhkəmənin qərarı Nazirlər Komitəsi tərəfindən altı aydan çox olmayan zaman intervalı ilə dövrü olaraq baxılır (bu intervallar hər bir Məhkəmə qərarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı məsələlərin təxirə salınma dərəcəsiindən asılıdır. Reqlamentin 4-cü bəndi). Bu, o vaxta qədər davam edir ki, Komitə hələ qərarı yerinə yetirilməmiş saymır və müvafiq olaraq işin baxılmasını onu bağlayan qətnamə qəbul edilməsi ilə bitirmir (Reqlamentin 8-ci bəndi).

Nazirlər Komitəsi işə baxılmanı bitirənə qədər nəzarətin müxtəlif mərhələlərində ilkin qətnamələr qəbul edir. Bu qətnamələrində Nazirlər Komitəsi Məhkəmənin qərarlarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı müxtəlif məsələlərə dair öz mövqeyini bildirir (Reqlamentin 7-ci bəndi).

Dövlət öz hökumətinin nümayəndələri ilə Nazirlər Komitəsində bilavasitə təmsil olunduğu kimi şikayətçi də məhdud da olsa qərarların icra olunması prosesinə müəyyən təsir etmək imkanlarına malikdir. Baxmayaraq ki, Nazirlər Komitəsinin iclasları bağlı qapılar arxasında keçirilir, hər iclasın keçirilməsindən sonra onun gündəliyi bütün baxılmış qərarların icra olunması haqqında geniş

informasiyalari əks etdirən annotasiya ilə birlikdə dərc edilir. Bundan əlavə, komitə şikayətçinin pul kompensasiyalarının ödənilməsi və ümumi xarakterli məsələlərə dair müraciətlərinə də baxır (Reqlamentin 6-cı bəndi 1-ci hissə). Bu müraciətləri Nazirlər Komitəsinin nəzərinə Katiblik çatdırır.

Beləliklə, Nazirlər Komitəsinin bu məsələlərə dair məlumatlandırılması və Nazirlər Komitəsində müvafiq qərarların qəbul edilməsi şikayətçi və vəkillərin fəallığından asılıdır. Buna görə də şikayətçilər və vəkillər yadda saxlamalıdırlar ki, Konvensiya əsasında Avropa Məhkəməsinə ərizənin təqdim edildiyi andan başlanmış olan prosedur Məhkəmənin qərar çıxarması ilə bitmir. Proses Nazirlər Komitəsi çərçivəsində qərar tam icra olunmayanadək davam edir.